

فقط سوزاندنش را بلد بودیم!

تا ۵ خرداد۱۲۸۷ در دوران محمدعلی شاه که نخستین چاه ایران در مسجدسلیمان به نفت می‌رسد، استفاده محدود از گاز در ایران کم‌وبیش ادامه دارد، اما عجیب اینکه پس از استخراج نفت در مسجدسلیمان هیچ اقدامی برای استفاده از گاز این چاه صورت نمی‌گیرد و به‌اجبار آن را می‌سوزانند. در دوره حکومت احمدشاه قاجار و رضاشاه پهلوی نیز راهی برای جلوگیری از هدررفت این ثروت ملی پیدا نمی‌شود. این در حالی است که اولین چاه گاز طبیعی در سال ۱۸۲۱ در فردونای نیویورک حفر می‌شود و شهر فیلادلفیا نیز در سال ۱۸۳۶ اولین شرکت توزیع گاز طبیعی متعلق به شهرداری این شهر را دارد. به‌ترتیب در سال ۱۳۲۴ و پس از پایان جنگ جهانی دوم است که نخستین‌بار پیشنهاد بهره‌برداری از این گازها در ایران مطرح می‌شود.

پیشنهاد را کلنل ادوارد ویلیام چارلز نوتل (متولد۱۸۸۶)، کنسول سابق انگلیس در اهواز، مطرح می‌کند که به‌احتمال زیاد در سال ۱۳۲۴ در شرکت آبپاری (میان آب) شوشتر و در حوزه آب‌رسانی به زمین‌های جنوب شهرستان شوشتر، محصور بین دو رودخانه کارون و گرگر فعال بوده است. او ۱۹ مهر ۱۳۲۴ نامه‌ای با موضوع «نصب لوله برای انتقال گازهای نفت مسجدسلیمان به شوشتر» به وزارت بازرگانی و پیشه و هنر می‌نویسد. این وزارت هم ۱۵ آذر ۱۳۲۴ موضوع را به وزارت دارایی می‌نگارد و می‌نویسد: «با در نظر گرفتن اهمیت این موضوع در صورتی که عملی کردن این پیشنهاد میسر شود، بسیار مفید و از هدر رفتن یک ثروت طبیعی کشور جلوگیری خواهد شد. مخصوصاً اینکه اهالی خوزستان به واسطه نداشتن مواد سوختنی مناسب، کاه و علفی را که باید برای علوفه حیوانات و کود حیوانات خود مصرف کنند، به مصرف سوخت می‌رسانند.»

وزارت دارایی هم در ۱۲ دی ۱۳۲۴ موضوع را با شرکت سهامی نفت انگلیس و ایران در میان می‌گذارد و می‌نویسد: «آقای کانال نوتل شرحی به این وزارت ارسال و اظهار کردند که شرکت آبپاری شوشتر حاضر است مخارج نصب لوله برای انتقال گازهای نفت مسجدسلیمان به شوشتر را پرداخت کند تا اینکه این گازها به‌جای اینکه تلف شوند، در آن شهر برای تأمین سوخت اهالی استفاده شوند.»

وزارت دارایی از این شرکت که امتیاز نفت ایران را دارد، می‌خواهد «این طرح را بررسی کند و در صورت امکان، مخارج عملی ساختن» آن را برآورد کند. همچنین، تأکید می‌کند «برای استفاده از گازهای نفت شروع به مطالعات و اقدامات سریع و اساسی شود، که «اگر ممکن است، به‌وسیله لوله برای تأمین سوخت اهالی به شهرهای مجاور انتقال» داده شود یا اینکه «در محل تولید از آن نیروی برق ایجاد و به شهرهای مجاور منتقل شود» یا به چاه‌های نفت عودت داده شود».

اولین لوله‌کشی گاز برای کارخانه سیمان

توافق کلی در زمینه توسعه همکاری‌های اقتصادی بین ایران و شوروی سابق در سال ۱۳۴۴ صورت می‌گیرد و به امضای پروتکلی در دی‌ماه همین سال منجر می‌شود که زمینه تأسیس شرکت ملی گاز ایران در اسفند ۱۳۴۴ و صدور گاز ایران را به شوروی فراهم می‌کند. به‌این ترتیب، یک خط لوله سراسری ۱۱۰۰ کیلومتری از پالایشگاه بیدبلند خوزستان برای انتقال گاز به شوروی سابق کشیده می‌شود و امکان گازرسانی به هشت شهر در مسیر خط لوله از جمله اصفهان، کاشان، قم و تهران نیز مهیا می‌شود. ورود گاز به مشهد اما به خط لوله دیگری نیاز دارد.

کشف میدان گازی خانگیران در فاصله ۲۵ کیلومتری شمال غربی سرخس ۱۸۰ کیلومتری شمال شرقی مشهد در سال ۱۳۴۷ باعث می‌شود طرح گازرسانی به صنایع و مردم مشهد نیز مطرح شود. تا پیش از این، مردم و مشاغل مختلف نیازشان را با سیلندر و

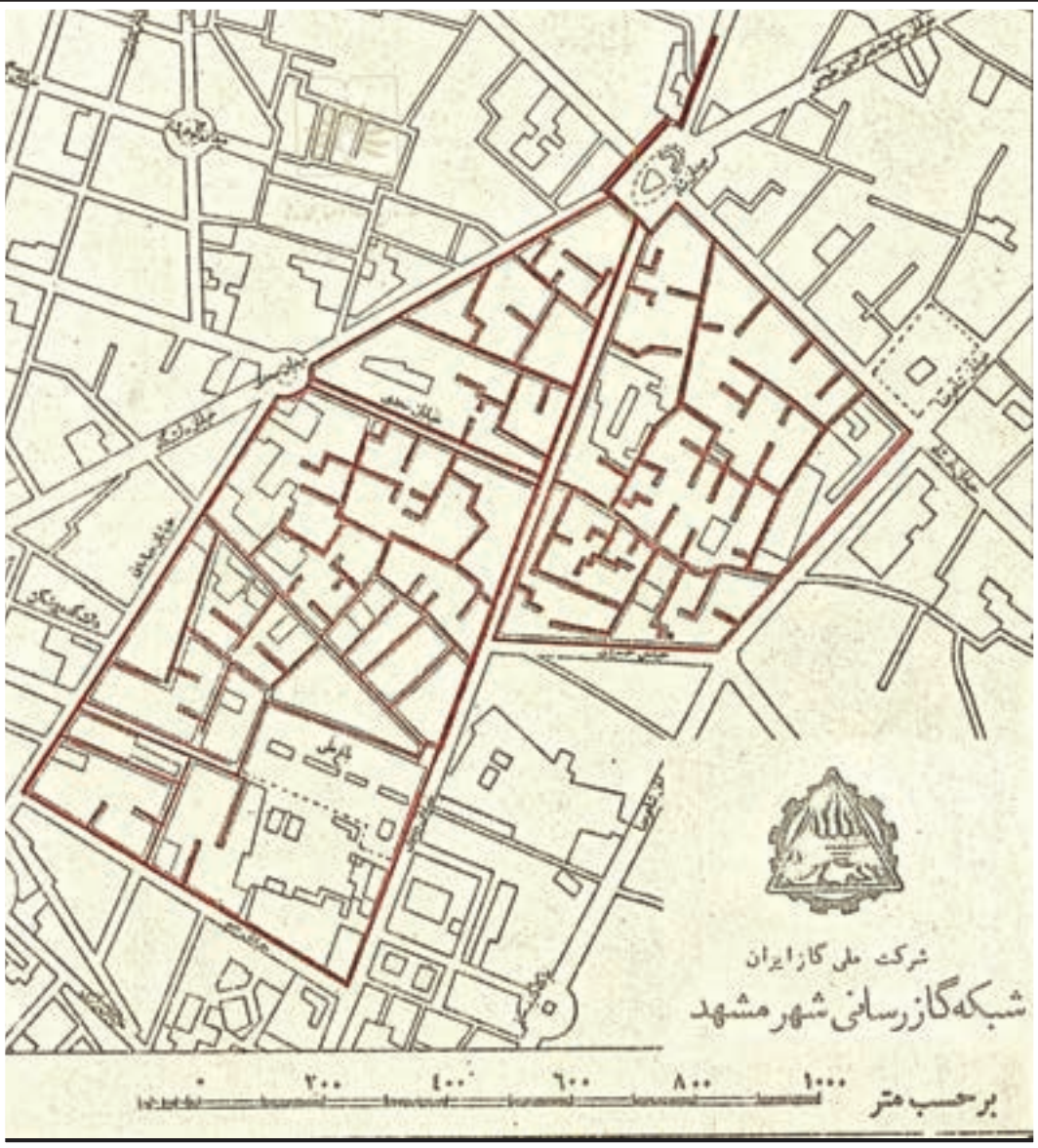
نگاهی به تاریخچه استفاده از گاز شهری در ایران و مشهد

داستان مشهد و گاز

روزنامه‌نگار حسن بهات

ناصرالدین شاه سال ۱۸۷۳ میلادی (خرداد۱۲۵۲) در نخستین سفر اروپایی‌اش به لندن از دیدن چراغ‌های گازی که روشنی‌بخش معابر هستند، متعجب می‌شود و از کارخانه چراغ گاز بازدید می‌کند. شاه قاجار پس از بازگشت به ایران، احداث و استفاده از کارخانه چراغ گاز را در دستورکار قرار می‌دهد و به این صورت استفاده محدود گاز در ایران آغاز می‌شود، اما تا عمومی شدن آن نزدیک به نود سال طول می‌کشد. امروز مصداق است با سالروز کشف میدان بزرگ گازی در کنگان بوشهر (۱۳۵۳) که ایران را به‌عنوان یکی از قطب‌های تولید گاز در جهان مطرح کرده است. این هم‌زمانی را بهانه کرده‌ایم تا به داستان گاز و مشهد بپردازیم.

لوله گاز از شمال شرقی و جاده سیمان، وارد مشهد سال ۱۳۵۱ می‌شود و از طریق خیابان خواجه ربیع و دورزدن تأسیسات راه‌آهن به سمت میدان مجسمه (شهدا) می‌آید، نخستین شبکه گاز شهری مشهد از این منطقه شروع می‌شود و از یک‌سو تا خیابان جم (پاسداران) و از سوی دیگر تا چهارراه نادری (شهدا) ادامه می‌یابد. شبکه‌ای که سه نوع لوله ۴، ۳ و ۱۶ اینچی دارد. در این بین، عبور لوله گاز از ابتدای خیابان تازه‌ساز حاشیه مشهد باعث می‌شود این خیابان در میان مردم به نام گاز مشهور شود.

سفر نیکلای پادگورنی، صدر هیئت ژنیسه شوروی به ایران برای افتتاح انتقال گاز ایران به شوروی

تصویری از عملیات لوله‌گذاری به سمت شیراز

روشن شدن اولین شعله گاز در اسفند ۱۳۵۲

شروع کار لوله‌کشی البته از یک سال قبل است، آن‌طور که اسناد می‌گویند، لوله‌های گاز از سال ۱۳۵۱ به زیر خاک شهر مشهد می‌روند. اهداف اولیه و کلی این طرح در مشهد، کاهش هزینه سوخت در صنایع و منازل و کمک به کاهش آلودگی هواست. این اهداف در تابستان ۱۳۵۱ از سوی شرکت ملی گاز اعلام و مقرر می‌شود طرح گازرسانی شهرهای مشهد، شیراز و اصفهان اجرا شود، بر همین اساس، «شرکت ملی گاز منطقه مشهد، با صاحبان زمین‌های مسیر لوله بر سر قیمت توافق می‌کند، اما تعویق در پرداخت این مبلغ باعث می‌شود که نخستین سند گاز‌کشی شهر مشهد در یکم مرداد ۱۳۵۱ به سه فقره شکواییه غلامعباس جاقوری، محمد برجسته و رجب نیکویی از شرکت گاز تعلق بگیرد که به انجمن شهر مشهد ارسال شده و متعاقب آن انجمن خسارت مالکان و مستغلات مسیر لوله‌کشی گاز را به استانداری ارجاع داده است.

علاوه بر مالکان و خانه‌هایشان، لوله‌کشی گاز تداخل‌هایی با دیگر تأسیسات شهری مانند برق، آب و تلفن دارد. برای همین، عبدالمناف وحدتی، رئیس منطقه پخش و فروش و بهره‌برداری گاز مشهد، ۱۰ بهمن ۱۳۵۲ در نامه‌ای به استانداری خراسان چنین می‌نگارد: «به‌طوری که مستحضر هستید، اکنون مطالعات و بررسی‌های جامعی برای گازرسانی به مصرف‌کنندگان خانگی و تجاری در شهر مشهد در دست انجام است و به همین جهت، اطلاعات کاملی مربوط به مسیر کابل‌های تلفن و برق و همچنین لوله‌های آب در شهر مشهد مورد نیاز است.»

اواز استاندار می‌خواهد که دستور دهد سازمان‌های مربوط نقشه کامل این سه شبکه را در اختیار گروه بررسی بازار گاز طبیعی مشهد قرار دهند. با دستور استاندار، این نقشه‌ها در اختیار شرکت گاز قرار می‌گیرند و حفاری‌های شرکت گاز با هماهنگی سه شرکت برق، آب و مخازرات صورت می‌گیرد. استاندار، مسئولان امور مؤسسات دولتی و ملی، آموزشی و همچنین مؤسسات وابسته

شیرازی‌ها

اولین مصرف کنندگان گاز شهری

با ملی شدن صنعت نفت، شرکت ملی نفت ایران از بدو تشکیل به فکر چاره‌جویی و استفاده از گاز طبیعی می‌افتد. در این دوره استفاده از گاز طبیعی به‌علت بعد مسافت بین منابع تولید و نقاط مصرف، سنگینی سرمایه‌گذاری و کمی مصرف داخلی، فقط به بعضی مناطق نفت‌خیز جنوب محدود است و گازهای به‌دست‌آمده از آن همچنان سوخته می‌شود و هدر می‌رود.

فقط در مناطق نفت‌خیز مسجدسلیمان، آغاچاری، هفت‌گل و آبادان فعالیت‌های محدودی برای تهیه و به‌عمل آوردن گاز طبیعی توسط شرکت‌های عامل در حوزه قرارداد انجام می‌شود و از گاز آن برای تأمین سوخت و محرکه‌های کمپرسور و مولدهای برق، مصارف داخلی و منازل سازمانی استفاده می‌شود. اولین استفاده از گاز طبیعی، خارج از مناطق نفت‌خیز برای تغذیه کارخانه تازه‌تأسیس مجتمع کود شیمیایی شیراز است. برای این منظور در سال ۱۳۴۰ خط لوله‌ای به قطر ۱۰ اینچ و طول تقریبی ۲۱۵ کیلومتر از گچساران به شیراز احداث می‌شود.

غلامرضا فولادوند، استاندار وقت فارس، ۱۲ دی بهشت ۱۳۴۱ در نامه‌ای به سازمان برنامه، قسمت شهرسازی ناحیه ۳ امور اجتماعی می‌نویسد: «چندی است که لوله گاز از گچساران به شیراز وارد شده است و کارخانجات کود شیمیایی و قند مرودشت و کوار و… از آن استفاده می‌کنند و چون در طرح اولیه انتقال گاز به شیراز مرقوم شده، این گاز بایستی به مصرف استفاده اهالی برسد و وظیفه شهرداری است که با کمک فنی و مالی آن سازمان، این پروژه و برنامه عام‌المنفعه را به مرحله اجرا بگذارد و به‌علاوه، اجرای این برنامه که یک کار تازه و بدون سابقه است، بدون همکاری به معاضدت آن سازمان امکان‌پذیر نیست، تمنا دارد در این موقعیت شرکت ملی نفت وزارت صنایع و معادن حاضر شوند سهمی از گاز طبیعی را برای مصرف عادی به این شهرستان اختصاص دهند، مقدمات اجرای لوله‌کشی و بهره‌برداری را فراهم و نصف سهم شهرداری را ظرف چند سال با اقساط ماهانه دریافت کنند.»

شهرداری شیراز هم در نامه‌ای به وزارت صنایع و معادن، کود شیمیایی، قند کوار، قند مرودشت و شرکت سیمان فارس را به‌عنوان کارخانجاتی معرفی می‌کند که از گاز استفاده می‌کنند و از سازمان می‌خواهد ۵۰ درصد هزینه‌های این پروژه را تأمین کند و امتیاز استفاده‌گاز و توزیع آن را در شهر به‌نام شهرداری شیراز صادر و ابلاغ کنند. در سال ۱۳۴۱ بودجه‌ای به شهرداری داده نمی‌شود، اما سال بعد این اتفاق می‌افتد و شیراز به اولین شهری بدل می‌شود که مردمش از نیروی گاز برای مصارف خانگی بهره می‌برند.

آستان قدس را ملزم می‌کند تا در باره بررسی سوخت واحدهای مدنظر با گروه بررسی بازار گاز طبیعی شرکت ملی گاز ایران همکاری کنند. علاوه بر این، در اسنادی که از شهریور این سال باقی‌مانده، هزینه هر مترمربع لوله‌کشی گاز در مشهد ۲۵۰ تا ۴۰۰ ریال برآورد شده است و مقرر می‌شود وسایل مربوط به لوله‌کشی گاز را تجار تأمین کنند. یک ماه پس از این تاریخ هم شهرداری از کسانی که برای گرفتن پروانه ساختمانی اقدام کرده‌اند، می‌خواهد ساختمان خود را به لوله‌کشی گاز مجهز کنند تا در آینده با مشکل روبه‌رو نشوند. بدیهی‌حتی تصویب می‌کند که لوله‌کشی گاز حتما در پروانه ساختمانی نیز قید شود و در ادامه هم اتاق اصناف افرادی را که به‌دنبال گرفتن پروانه کسب هستند، تشویق می‌کند در مغازه یا حجره‌شان، لوله‌کشی گاز انجام دهند. در نهایت به‌استناد گزارش رئیس منطقه پخش و فروش و بهره‌برداری گاز مشهد، عملیات اجرایی طرح گازرسانی به شبکه اول شهر مشهد در ۲۵ دی ۱۳۵۲ پایان می‌یابد و طرح اتصال خط لوله سرخس به شبکه گاز طبق تلگراف حسن زاهدی، نایب التولیه آستان قدس و استاندار خراسان، به دربار با بهره‌برداری آزمایشی از گاز در ۴ اسفند ۱۳۵۲ تکمیل می‌شود.